

Магдебургії Чернігово-Сіверщини: історіографічний аспект

В статті розглянуто здобутки дореволюційної, радянської та вітчизняної історіографії в області дослідження історії міського самоврядування за магдебурзьким правом, яке існувало на теренах Чернігово-Сіверщини впродовж XVII – XVIII ст.

Ключові слова: *Лівобережна Україна, Чернігово-Сіверщина, магдебурзьке право, магдебургії, міське самоврядування.*

Магдебурзьке право вважається одним із найпоширеніших середньовічних прав міських громад, яке базувалося на німецьких традиціях. Воно є універсальним за своєю природою. Говорячи про територіальні межі – це перш за все регіон Центрально-Східної Європи. Українські землі, що входили до складу Польщі, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої також долучилися до німецьких самоврядних традицій. Період поширення норм магдебурзького права – XII – початок XIX ст. в залежності від регіону.

За влучним висловом Т. Гошко, «теза європейськості України, доказом чого є магдебурзьке право, нині є популярною, але глибоких досліджень саме різних аспектів німецького права на українських землях вкрай бракує» [20, с. 126]. Історія самоврядування в українських містах має давню історію. Запровадження його на Лівобережній Україні почалося наприкінці XVI ст., але найбільші міста Чернігово-Сіверщини одержали привілеї на магдебурзьке право лише у 20-х рр. XVII ст.

Чернігово-Сіверщина має доволі цікаву, самобутню і водночас складну історію. На кожному окремо взятому етапі історичного розвитку цей регіон характеризувався як адміністративно-територіальними, так і політичними особливостями. Відокремлення Чернігово-Сіверської землі, яка займала величезні території на лівому березі Дніпра відбулося на початку XI ст. До татаро-монгольської навали Чернігово-Сіверське князівство за площею та кількістю населення залишалося одним з найбільших у Східній Європі,

обіймаючи величезні простори на теренах сучасних України, Білорусії та Росії [42, с. 11, 13]. Подальша доля Чернігово-Сіверських земель пов'язана з історією Великого князівства Литовського та Московської держави. У науковій літературі, характеризуючи той період, широко використовується назва «Сіверщина» [87]. Терени цього регіону визначалися найбільшими містами: Брянськ, Гомель, Дроків, Курськ, Мглин, Морівськ, Новгород-Сіверський, Почеп, Путивль, Радогощ, Рильськ, Стародуб, Трубчевськ, Чернігів [87, с. 43].

Історична Сіверщина, яка на початку XVII ст. майже повністю перебувала у складі Московської держави, 1618 р. виявилася поділеною між нею та Річчю Посполитою. Цей історичний факт було закріплено в Деулінському перемир'ї. Східна частина Сіверщини з містами Брянськ, Мценськ, Карачев, Севськ, Рильськ, Курськ, Путивль та ін. залишалася у складі Московської держави, західна ж – з містами Чернігів, Новгород-Сіверський, Стародуб, Почеп, Трубчевськ (Трубецьк) увійшла до складу Польсько-Литовської держави. На цьому поділ сіверських земель не завершився. Водночас західна частина Сіверщини виявилася поділеною між Великим князівством Литовським та Польською Короною. Відтак, Стародуб, Мглин, Почеп і Трубчевськ зі своїми уїздами (стародубська Сіверщина) увійшли до складу Великого князівства Литовського, Чернігів і Новгород-Сіверський (чернігівська Сіверщина) – Корони [52, с. 15]. Якщо Стародубщина разом із приєднаною Смоленщиною отримали статус Смоленського воєводства, то Чернігово-Сіверщина (чернігівська Сіверщина) була надана в особисту адміністрацію королевича Владислава з огляду на його заслуги у військових компаніях проти Московської держави [50, с. 26]. П. Кулаковський зауважив, що відтоді Чернігово-Сіверщина є поняттям більш політичним, аніж історико-географічним. Жодного разу до 1618 й після 1648 р. ця частина сіверських земель не становила окремого адміністративного утворення. Разом з тим значна частина колишнього

Чернігівського князівства, територія верхньої течії Удаю, округи Остра і Любеча до Чернігово-Сіверщини не увійшла [52, с. 15].

До складу Чернігово-Сіверщини з Київського воєводства близько 1623 р. була передана південна частина Чернігівського повіту з такими містами як Носівка, Ніжин і Ромни [50, с. 27]. Незважаючи на відсутність документальних даних, причина «привернення» Ніжина до Чернігово-Сіверщини є цілком зрозумілою. Із включенням Чернігово-Сіверщини до складу Речі Посполитої її задеснянська частина не мала опорного замку, який би перешкоджав московським нападам. Ніжин, який також належав до королівських маєтностей, міг виконувати подібну роль, а його включення до Чернігово-Сіверщини могло відбутися відносно безболісно. Період з 1619 до березня 1625 р. можна трактувати як перехідний у цьому процесі [52, с. 60]. Головно через економічну відсталість, зубожіння та стратегічну значущість Стародуб, Чернігів, Ніжин, Мглин отримали королівські привілеї на магдебурзьке право у 20-х рр. XVII ст. (відповідно 1620, 1623, 1625 та 1626 рр.).

Обрання Владислава IV у 1633 р. польським королем внесло певні корективи щодо правового положення земель Чернігово-Сіверщини. У 1635 р. сеймом була схвалена «Ординація Чернігівського воєводства» [51, с. 34]. Загалом, землі Чернігово-Сіверщини були поділені між трьома воєводствами: Смоленським (Стародубський повіт), Київським (Остерська округа) та Чернігівським [10, с. 299].

Новий адміністративно-територіальний поділ Чернігово-Сіверщини був пов'язаний із початком Визвольної війни Б. Хмельницького. Новоутворена Українська козацька держава отримала полковий устрій. Впродовж 1648 – 1649 рр. на терені Північного Лівобережжя юридично були затверджені Чернігівський та Ніжинський полки. У 1663 р. з Ніжинського полку було виокремлено Новгородський (Сіверський), Глухівський, Сосницький та Стародубський [105, с. 233]. У середині XVII ст. Лівобережна Україна увійшла до складу Російської держави, і подальший її розвиток тривав у

зовсім інших історичних умовах. Водночас найбільші міста колишньої Чернігово-Сіверщини впродовж другої половини XVII – XVIII ст. зберегли, а деякі отримали самоврядний статус за магдебурзьким правом.

Наукову літературу з історії магдебургій Чернігово-Сіверщини можна умовно поділити на дві групи. *До першої групи* належать праці, які висвітлюють організацію самоврядування на магдебурзькому праві, діяльність міської влади та життя міських громад протягом другої половини XVII – XVIII ст. на терені Лівобережної України в цілому. Показово, що дослідження історії магдебургій лівобережних міст започаткували публікації документів та матеріалів з історії міського самоврядування на сторінках часопису “Черниговские губернские ведомости” в середині XIX ст. [59; 60; 88; 89; 94].

Оприлюднені у другій половині XIX – на початку XX ст. роботи М. Владимирського-Буданова, О. Кістяківського, В. Антоновича та Ф. Тарановського фактично поклали початок цілеспрямованому вивченню магдебурзького права та самоврядного устрою українських міст [3; 13; 14; 35; 36; 95]. Вивчаючи джерела магдебурзького права О. Кістяківський опублікував 1879 р. «Права, за якими судиться малоросійський народ», започаткувавши тим самим дослідження магдебурзького права як джерела кодифікації права в Україні у XVIII ст. [78]. Хоча цей кодекс не був санкціонований царським урядом, він значною мірою відображає юридичні норми, що побутували на Лівобережній Україні в другій половині XVII – XVIII ст.

Питання про роль магдебурзького права як у дореволюційній, так і радянській історіографії мало неоднозначні оцінки, хоча і переважала певна критика [19, с. 42–48; 39, с. 9–42; 110; 112].

Важлива роль у дослідженні самоврядного статусу міст за магдебурзьким правом на Лівобережній Україні належала відомому українському історику Д. Багалію [4–9]. Спираючись на праці М. Владимирського-Буданова та В. Антоновича автор зауважив, «не менее

любопытно проследить немецкое городское право и в той (левобережной) Малороссии», яка 1654 р. увійшла до складу Російської держави. На його думку розвідки Г. Карпова, О. Кістяківського та О. Лазаревського довели необхідність появи окремого дослідження з історії міст Лівобережної України за магдебурзьким правом [7, с. 245]. Автор наголошував на економічній доцільності магдебурзького права, стверджував, що у такий спосіб польський уряд мав намір збільшити кількість населення міст. Втім, всеосяжним правовим гарантом у польський період магдебурзьке право на жаль не було. Крім магістратського було ще старостинське управління, існував вплив «релігійної виключності», а також поряд з міщанами у містах жили козаки, шляхтичи та євреї, які не виконували міських повинностей [7, с. 246]. Плідно студіюючи проблему магдебургій на теренах Лівобережної України впродовж XVI – XVIII ст., Д. Багалій на підставі жалуваних грамот Стародубу, Чернігову, Ніжину та Переяславу схарактеризував діяльність магістратів у регіоні. Учений визначив особливості магістратського правління, порівнявши юридичні норми та устрій з правобережними й класичними (німецькими) магістратами. Його розвідки присвячені організації міського самоврядування на Лівобережній Україні, магістратському судочинству, протипожежній охороні, взаєминам між представниками козацького та міського урядів. Зокрема, аналізуючи скарги магістратів Чернігово-Сіверщини, Д. Багалій розкрив суть протистояння міських урядів та полкових управ. Серед міст Чернігово-Сіверщини з магістратським правлінням Д. Багалій називає Чернігів, Ніжин, Стародуб, Погар, Почеп, Мглин та Новгород-Сіверський, який, на думку автора, отримав магдебурзьке право лише у другій половині XVIII ст. [8, с. 415, 417]. Загалом, питання надання Новгород-Сіверському права на магдебургію залишається дискусійним і сьогодні.

Загальний огляд історії міського самоврядування на Лівобережжі містить студія М. Василенка “Право магдебургское”, вміщена в “Энциклопедическом словаре” Ф. Брокгауза та І. Єфрона [11; 12].

Характеризуючи запровадження міського самоврядування та систему виборів урядовців, він спирався значною мірою на дослідження Д. Багалія. Серед магістратських міст Чернігово-Сіверщини, які отримали магдебурзьке право в період польського панування М. Василенко називає Чернігів, Ніжин, Стародуб, Козелець, Остер, Погар, Почеп, Мглин та Новгород-Сіверський. Втім, достовірно не відомо про час надання перших привілеїв на магдебурзьке право таким містам, як Козелець, Остер, Погар та Почеп. Стосовно Новгород-Сіверська, автор припускає, що 1758 р. універсалом гетьмана К. Розумовського в місті могла бути відновлена (а не запроваджена) магдебургія.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. увагу дослідників привернула система судоустрою на терені Гетьманщини. Саме у цьому контексті О. Левицький класифікував міські актові книги Лівобережжя, зосереджуючи свою увагу на Чернігово-Сіверському регіоні [54; 55]. До історії магістратських судів на Лівобережній Україні зверталися також О. Лазаревський та Д. Міллер [53; 63]. В. Авсеєнко, аналізуючи накази городян депутатам Законодавчої комісії 1767 р., схарактеризував соціально-економічне становище міського населення, а також суперечливі стосунки між козацькими урядами та магістратами [1]. Ця ж проблема стала об'єктом ґрунтовних досліджень І. Теліченка, В. Пічети, Г. Максимовича [61; 75; 96].

Ідея комплексного дослідження магдебургій на терені України виникла в період визвольних змагань 1917 – 1921 рр. У складі Всеукраїнської Академії наук у 1919 р. була створена Комісія для вивчення історії західно-руського та українського права, головою якої було обрано Ф. Тарановського, а з 1920 р. – М. Василенка. Комісія мала на меті розпочати монументальне серійне видання пам'яток права, визначивши за першочергове завдання вивчення проблем магдебурзького права в Україні [99, с. 110; 21, с. 348–349]. Наприкінці 20-х рр. XX ст. М. Василенко та В. Романовський підготували два томи магдебурзьких грамот містам Лівобережної та Правобережної України. У 1929 р. був набраний перший том – збірка магдебурзьких грамот

лівобережним містам, однак, у зв'язку з “комунізацією” Академії цей проект не був реалізований [76, с. 3]. Робота Комісії та перипетії навколо видання Корпусу грамот на самоврядування українським містам ґрунтовно висвітлені в статтях В. Ульяновського та Т. Гошко [2, с. 4–41; 21, с. 347–377; 99, с. 110–122;].

Водночас тривало вивчення окремих проблем міського самоврядування на Лівобережній Україні. Зокрема, взаємовідносини міського й козацького урядів досить плідно студіював П. Клименко [37]. Аналізуючи зміст царських грамот та гетьманських універсалів, він услід за Д. Багалієм відзначив, що головною причиною конфліктів між міщанством та козацтвом, а відтак, між міським та козацьким урядами, було зіткнення економічних інтересів обох станів. В окремій розвідці П. Клименко звернувся до переписів населення міст, які проводилися у XVIII ст. [38]. Окремі розвідки Г. Шамрай присвячені соціальному складу міщанської верстви лівобережних міст та проблемі стацій [106; 108]. Праця Я. Падоха була присвячена судовій практиці Гетьманщини. Автор стисло з'ясував проблему магістратського судочинства, наголосивши на його поступовому занепаді [67].

Протягом другої половини 30 – першої половини 50-х рр. XX ст. історія міського самоврядування за маґдебурзьким правом у містах Лівобережжя з політичних та ідеологічних міркувань фактично опинилася на узбіччі історіографічного процесу.

Відновлення студій у цьому напрямі припадає на другу половину 50 – 60 рр. XX ст. Досліджуючи суспільно-політичний устрій Лівобережної України кінця XVII – XVIII ст., В. Дядиченко один із розділів своєї праці присвятив міському самоврядуванню [31, с. 281–331]. Зокрема, він стверджував, що маґдебурзьким правом у цей час користувалися Київ, Ніжин, Чернігів, Переяслав, Стародуб, Новгород-Сіверський, Погар, Почеп, Глухів, Мена, Короп, Кролевець, Остер, Козелець, Березна, Полтава, Гадяч та Батурич. Однак функціонування магістратських урядів у всіх зазначених містах протягом XVIII ст. викликає певні сумніви. Серед міст Чернігово-

Сіверщини своєю тривалістю магдебурзьке право відзначилося лише у Стародубі, Чернігові та Ніжині. Автор, поділяючи міста на магістратські та ратушні, схарактеризував структуру міської влади та визначив коло обов'язків посадовців. Аналізуючи систему судочинства, він наголошував на фактичній залежності магістратського суду від полкового.

Ґрунтовну монографію з соціально-економічної історії українських міст другої половини XVII ст. підготувала О. Компан [43]. Висвітлюючи становище лівобережних міст у складі Російської держави, вона звернулася до окремих аспектів міського самоврядування, зокрема організації магістратів, взаємовідносин між козацьким та міським урядами, діяльності міських судів.

Стосунки міської влади з представниками царського та козацького урядів (на прикладі, зокрема Стародуба, Чернігова, Ніжина) висвітлені у працях В. Романовського, який проаналізував доволі складні стосунки між магістратами та полковими управами [81–84]. Між іншим, він зауважив, що магістрати наприкінці XVIII ст. збереглися лише у 8 містах Лівобережжя (серед міст Чернігово-Сіверщини автор згадує Чернігів, Ніжин, Новгород-Сіверський, Погар, Почеп та Мглин), хоча близько 20 міст у той чи інший період свого існування справді отримали право на самоврядування [83, с. 23]. Деякі аспекти магістратського судочинства розглянув А. Пашук, досліджуючи організацію судоустрою на Лівобережній Україні у XVII–XVIII ст. [68; 69]. Автор доводив, що підпорядкування магістратських і ратушних судів полковій старшині – доведений факт. Більш автономним було становище в Чернігові та Ніжині, населення яких захищало свою незалежність від полковницької влади [69, с. 36].

Цікаві спостереження щодо тенденцій розвитку міст і міського самоврядування містить монографія О. Путра з історії Лівобережної України у другій половині XVIII ст. [79]. Значний інтерес становлять також студії В. Кулаковського, присвячені господарству і соціальній структурі міського населення Гетьманщини [47–49]. У дослідженні Т. Круглової на підставі

матеріалів Генерального опису Лівобережної України 1765 – 1769 рр. докладно схарактеризовано економічну структуру міських господарств тієї доби [46].

Інтерес до вивчення історії міського самоврядування за магдебурзьким правом помітно зріс наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Представники дніпропетровської школи професора М. Ковальського (і в першу чергу сам учений) передусім опрацювали надійні джерелознавчі “лоції” [40; 41; 114; 119; 122]. Значний внесок у вивчення історії міського самоврядування лівобережних міст належить Г. Швидько. Дослідниця схарактеризувала соціально-економічне становище міст, висвітлила різні аспекти міського самоврядування, з’ясувала особливості ведення діловодства у магістратських та ратушних містах [111; 113; 115–118; 123]. Заслуговують на увагу її розвідки історіографічного характеру [109; 110; 112]. Вивчаючи політико-адміністративний устрій Північного Лівобережжя у другій половині ХVІІ ст., П. Пиріг принагідно торкнувся діяльності магістратів у регіоні й підкреслив перш за все здобуті містами економічні переваги, що позитивно вплинуло на їхній подальший розвиток [71]. Взаємовідносини гетьманської влади з магістратами у другій половині ХVІІ – на початку ХVІІІ ст. стисло висвітлив С. Павленко [66]. Розвідка Л. Гамбурга присвячена як магістратським, так і ратушним судам міст Гетьманщини, особливостям їхнього функціонування [17].

В наш час дослідження історії міст належать до пріоритетних напрямів вітчизняної історіографії, а одним з найпопулярніших сюжетів урбаністичних студій залишається історія міського самоврядування. Вдало застосовується інтердисциплінарний підхід (започаткований ще наприкінці ХІХ ст.), залучаються фахівці різного профілю і в першу чергу – історики та історики права [20, с. 126]. До історико-правових студій слід віднести узагальнюючі праці щодо розвитку магдебурзького права та практичного його застосування в українських землях А. Резнікова та М. Кобилецького [80; 39]. Якщо в монографії А. Резнікова є лише поодинокі посилання на ознаки самоврядних

процесів на теренах Лівобережної України, зокрема, що стосується судочинства, то комплексне дослідження магдебурзького права в Україні, здійснене львівським вченим М. Кобилецьким містить окремий розділ присвячений самоврядуванню за магдебурзьким правом у Києві та містах Гетьманщині під час та після Національно-визвольної війни Б. Хмельницького. Щодо кількості магістратських міст Лівобережної України, особливостей їхнього розвитку М. Кобилецький наслідує праці А. Шафонського, Д. Багалія та В. Дядиченко. Автор подає лише загальну характеристику магістратському правлінню переважно на прикладах магдебургій Стародуба, Чернігова, Ніжина, Погара.

Четвертий розділ дисертаційного дослідження І. Кісіля «Соціально-економічне становище міщан Гетьманщини (друга половина XVII – друга половина XVIII ст.» присвячений організації міського самоврядування [34]. Автор проаналізував особливості як магістратського, так і ратушного правління, організаційну структуру, процедуру обрання посадових осіб та їхні функції. В ході роботи над дисертацією І. Кісіль підготував і опублікував низку статей [32; 33].

Аналізуючи здобутки сучасної української історіографії історії міст на магдебурзькому праві в Україні Т. Гошко наголосила на її львівсько-київській традиції [20, с. 124–265]. Розвиток самоврядних традицій за магдебурзьким правом лівобережних міст наразі потребує всебічного вивчення.

До другої групи належать студії, які безпосередньо присвячені окремим аспектам історії магдебургій Чернігово-Сіверщини, а також соціально-економічному розвитку магістратських міст даного регіону протягом другої половини XVII – XVIII ст.

Одна з перших спроб дослідити історію Чернігова на науковому рівні була здійснена у середині XIX ст. С. Котляровим, який, проте, лише порушив питання про надання місту магдебурзького права [44]. М. Маркевич у своїй праці “Историческое и статистическое описание Чернигова”, характеризує

правове становище міщанства, звернувся до королівських привілеїв 1623 і 1625 рр. та царської грамоти 1690 р. і визначив особливості соціально-економічного розвитку міста у XVII – XVIII ст. [62]. Наприкінці XIX ст. з'явилися перші дослідження з історії окремих міст Стародубщини. І. Токмаковим було опубліковано «Историко-статистическое описание города Мглина Черниговской губернии», яке містило, наразі, короткий нарис історії міста Почепа. Автор наводить відомості про міську земельну власність, стосунки з представниками козацької старшини, а також оприлюднив копії царських грамот 1666 та 1746 рр. [97]. На особливу увагу заслуговує історико-статистичний нарис міста Погара О. Ханенка, який впродовж 1871 – 1874 рр. займав посаду голови Чернігівської губернської земської управи [103]. Автор охарактеризував особливості соціально-економічного розвитку міста в період існування магдебургії, взаємовідносини з козацькою старшиною.

Результатом наукового пошуку В. Хижнякова, який у 80-х рр. XIX ст. був чернігівським міським головою, стала праця, в якій, зокрема, йшлося про останні роки існування та долю земельної власності Чернігівського магістрату [104]. На початку XX ст. побачив світ збірник “Тридцатилетие деятельности Черниговского городского общественного управления 1870 – 1901 гг.”, що містив ґрунтовний нарис історії Чернігова. У ньому було стисло висвітлено історію міського самоврядування протягом XVII – XVIII ст., схарактеризовано королівські привілеї, царські грамоти, гетьманські універсали на магдебургію, права та обов'язки чернігівського міщанства, визначено структуру магістрату та сфери діяльності міського уряду [98]. Певний акцент в книзі зроблено на взаєминах Чернігівського магістрату з гетьманським урядом та місцевою полковою управою. Уперше наведено, щоправда неповний, перелік чернігівських в'їтів та бурмистрів. У скороченому вигляді ці матеріали увійшли до виданого у 1908 р. з нагоди 1000-ліття першої літописної згадки про місто “Очерка истории города Чернигова” [65].

Наприкінці 80-х рр. XIX ст. на сторінках журналу «Киевская старина» побачила світ розвідка О. Лазаревського присвячена вїту Стародубського магістрату С. Шираю, який належав до найзаможніших представників міської еліти кінця XVII – початку XVIII ст. [45]. У власності О. Лазаревського знаходилися три портрети (оригінали) родини С. Ширая (Спиридона з двома малолітніми синами, його дружини з двома маленькими доньками та сина, Степана). Це дало можливість детально описати зовнішній вигляд Спиридона Ширая та двох його синів, акцентуючи увагу на особливих рисах характеру представника міського влади. Судові тяжби між київським воеводою П. Шереметєвим та урядовцями Ніжинського магістрату, які мали місце впродовж 1667 – 1669 рр., проаналізував В. Ейнгорн [124].

Діяльність провідних наукових установ по вивченню історії українських магдебургій у 20-х рр. XX ст. стимулювала відповідні дослідження на регіональному рівні, де об'єктом дослідження ставали окремі міста-магдебургії Чернігово-Сіверщини. У збірнику “Чернігів і Північне Лівобережжя” була оприлюднена стаття М. Петровського з історії Ніжинського магістрату [70]. Автор проаналізував королівські привілеї, царські грамоти, гетьманські універсали, організацію органів управління, цілком доречно проводячи паралелі з аналогічними інституціями в Чернігові та Стародубі, з'ясував права та обов'язки ніжинських міщан, розкрив причини конфліктів між міщанами, козаками та місцевою грецькою громадою. На сторінках “Історико-географічного збірнику” побачила світ стаття Г. Шамрай стосовно взаємин між чернігівськими урядовцями [107]. Авторка з'ясувала стосунки, що склалися між місцевою козацькою старшиною та Чернігівським магістратом протягом другої половини XVII – XVIII ст. Спираючись на законодавчі акти та магістратські скарги, дослідниця розкрила причини, природу і наслідки конфліктів між міщанами та козаками. На особливу увагу заслуговує підготовлена у той же час стаття В. Дубровського, в якій розглядаються обставини виникнення в Чернігові в

ніч з 19 на 20 травня 1750 р. страшної пожежі, а відповідальним за протипожежний стан був Чернігівський магістрат [30].

Після тривалої перерви студії з історії міського самоврядування в Чернігові було відновлено лише в другій половині ХХ ст. у зв'язку з активізацією краєзнавчого руху, підготовкою “Історії міст і сіл”, а також відзначенням 1300 – річчя Чернігова. У збірнику документів та матеріалів “Чернігову – 1300 років” і збірнику наукових праць “Чернігівська старина” побачили світ історичні джерела й розвідки з історії Чернігівського магістрату. Зокрема, Г. Швидько проаналізувала зміст чолобитної мешканців міста, яка лягла в основу царської грамоти 1690 р. [120], а С. Половникова навела нові відомості про стан Чернігівської фортеці наприкінці ХVІІ ст. [77]. Розвідки О. Галушка були присвячені історії запровадження магдебурзького права в Чернігові, хоча автор обмежився лише аналізом королівського привілею 1623 р. [15], а також перебуванню в місті російських воєвод [16].

Автором даної розвідки історія міського самоврядування в Чернігові висвітлена у дисертаційному дослідженні «Чернігівський магістрат: статус, структура та основні напрями діяльності (друга половина ХVІІ – ХVІІІ ст.)», а також у низці статей, що розкривають та деталізують історію Чернігівського магістрату [22–28]. І. Ситий, фахівець зі сфрагістики і геральдики доби Гетьманщини, неодноразово у своїх розвідках порушував проблему Чернігівської магдебургії [90; 92; 93].

Водночас триває нагромадження і систематизація документального матеріалу, оприлюднені окремі законодавчі та публічно-правові акти адресовані містам Чернігово-Сіверщини, а також приватно-правові акти, які вносились до міських актових книг [58; 72; 73; 100–102].

Тема Ніжинського магістрату дедалі набуває популярності. Окремі аспекти Ніжинської магдебургії були висвітлені у студіях О. Морозова, О. Ростовської, Л. Лесик [56; 57; 64; 85; 86]. А. Гедьо аналізуючи приватно-правові акти з історії ніжинської грецької громади подає цікаві данні щодо

родини Тернавіотів, представники якої, Стерій та Петро, займали посаду в'їта Ніжинського магістрату [18].

Проблема міського уряду в Стародубі, де в першій половині XVIII ст. точилася наполеглива боротьба за посаду в'їта, була висвітлена автором даної розвідки на сторінках журналу «Сіверянський літопис» [29]. Свої розвідки містам Чернігово-Сіверщини в яких містяться окремі відомості про самоврядні традиції за магдебурзьким правом присвятили І. Ситий, П. Пиріг, Т. Чухліб [91; 74; 105].

Таким чином, історіографічний огляд свідчить, що у вивченні історії магдебургій Чернігово-Сіверщини накопичено певний досвід. Ще у другій половині XIX ст. було закладено підґрунтя для вивчення історії магдебурзького права на Лівобережній Україні та, безпосередньо, органів міського самоврядування – магістратів на регіональному рівні. На сучасному етапі розвитку історичної науки урбаністичні студії дедалі набувають популярності, а міське самоврядування за європейським зразком має стати одним з найпріоритетніших напрямів.

Джерела та література

1. Авсеенко В. Малороссия в 1767 г. Эпизод из истории XVIII столетия / В. Авсеенко – К. : Университетская типография, 1864. – 152 с.
2. Андрейцев В., Ульяновський В., Короткий В. Забутий проект видання корпусу магдебурзьких грамот українським містам / В. Андрейцев, В. Ульяновський, В. Короткий // Корпус магдебурзьких грамот українським містам : Два проекти видань 20-х – 40-х років XX століття. – К. : «Прайм», 2000 – С. 4–41;
3. Антонович В. Исследование о городах Юго-Западного края / В. Антонович // Монографии по истории Западной и Юго-Западной России. – К. : Типография Е.Я. Федотова, 1885. – Т. 1. – 351 с.
4. Багалеї Д. Заметки об Архиве Малороссийской коллегии, находящемся при Историко-филологическом обществе Харьковского университета / Д. Багалеї // Университетские известия. – 1882. – № 9. – С. 131–142.
5. Багалеї Д. Коллекция рукописей покойного А. Ф. Кистяковского / Д. Багалеї // Киевская старина. – 1891. – № 2. – С. 494–503.
6. Багалеї Д. Магдебурское право в Левобережной Малороссии / Д. Багалеї // Журнал Министерства народного просвещения. – 1892. – № 3. – С. 1–56.

7. Багале́й Д. Магдебургское право в городах Левобережной Малороссии / Д. Багале́й // Труды Десятого Археологического съезда в Риге 1896. – М. : Типография Г. Лисснера и А. Гешеля, 1899. – Т. 1. – С. 245–255.
8. Багале́й Д. Магдебурзьке право на Лівобічній Україні / Д. Багале́й // Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV – XVIII в. – Львів : Друкарня Наукового Товариства імені Шевченка, 1904. – Ч. 2. – С. 386–442.
9. Багале́й Д. Судьба магистратского самоуправления в малороссийских городах XVII – XVIII вв. / Д. Багале́й // Сборник статей в честь Матвея Кузьмича Любавского. – Петроград, 1917. – С. 627–636.
10. Василенко М. Правне положення Чернігівщини за польської доби (1618 – 1648) / М. Василенко // Чернігів і Північне Лівобережжя : Огляди, розвідки, матеріали. – К. : Державне видавництво України, 1928. – С. 290–300.
11. Василенко Н. П. Право магдебургское / Н. П. Василенко // Энциклопедический словарь. Издатели Ф. А. Брокгауз и И. А. Ефрон. – Спб. : Типография Акционерного общества Брокгауз-Ефрон. – 1898. – Т. 24. – С. 890–896.
12. Василенко Н. П. Право магдебургское / Н. П. Василенко // Корпус магдебурзьких грамот українським містам : Два проекти видань 20-х – 40-х років XX століття. – К. : Прайм, 2000. – С. 189–197.
13. Владимирский-Буданов М. Немецкое право в Польше и Литве / М. Владимирский-Буданов // Журнал Министерства народного просвещения. – 1868. – Т. СXXXIX. – С. 467–806; Т. CX. – С. 519–186.
14. Владимирський-Буданов М. Німецьке право в Польщі й Литві / М. Владимирский-Буданов // Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV – XVIII в. – Львів : Друкарня Наукового товариства імені Шевченка, 1903. – Ч. 1. – С. 3–113.
15. Галушко О. Є. Магдебурзьке право в Чернігові / О. Є. Галушко // Сіверянський літопис. – 1995. – № 6. – С. 98–99.
16. Галушко О. Є. Російські воєводи в Чернігові у другій половині XVII – на початку XVIII ст. / О. Є. Галушко // Україна і Росія в панорамі століть : Збірник наукових праць на пошану професора К. М. Ячменіхіна. – Чернігів : Сіверянська думка, 1998. – С. 79–84.
17. Гамбург Л. Магістратські та ратушні суди у самоврядуванні міст України-Гетьманщини XVII – XVIII століть / Л. Гамбург // Право України. – 2000. – № 4. – С. 110–114, 132.
18. Гедьо А. Приватноправові акти XVIII – XIX ст. як інформаційне джерело з історії Ніжинської грецької громади / А. Гедьо // Сіверянський літопис. – 2010. – № 2–3. – С. 86–97.
19. Гошко Т. Нариси з історії магдебурзького права в Україні XIV – XVII ст. / Т. Гошко. – Львів : Афіша, 2002. – 254 с.
20. Гошко Т. Штрихи до сучасної української історіографії історії міст на магдебурзькому праві в Україні / Т. Гошко // Історіографічні дослідження в Країні : збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 21. – С. 124–165.

21. Гошко Т. До історіографії німецького права в Україні / Т. Гошко // Україна в Центрально-Східній Європі : Збірник наукових праць. – К. : Інститут історії України НАН України, 2013. – Вип. 12–13. – С. 347–377.
22. Доманова Г. Чернігівський магістрат: генеза, структура, функції (друга половина XVII – XVIII ст.). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Чернігів, 2007. – 20 с.
23. Доманова Г. Взаємовідносини Чернігівського магістрату з гетьманським урядом у другій половині XVII – XVIII ст. / Г. Доманова // Батуринські читання, 2007 : Збірник наукових праць / За ред. О. Б. Коваленка та ін. – Ніжин : ТОВ «Видавництво» «Аспект-Поліграф», 2007. – С. 84–90.
24. Доманова Г. Службовці Чернігівського магістрату / Г. Доманова // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Випуск 73. Серія : історичні науки : № 6: Збірник. – Чернігів : ЧДПУ імені Т. Г. Шевченка, 2009. – С. 123–128.
25. Доманова Г. Діяльність Чернігівського магістрату в сфері благоустрою міста / Г. Доманова // Сіверянський літопис. – 2010. – №1. – С. 9–15.
26. Доманова Г. Діловодна документація з історії Чернігівського магістрату кінця XVIII ст. / Г. Доманова // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. – Вип. 1. – Ч. 3. – С. 150–154.
27. Доманова Г. Бюджет Чернігівського магістрату (друга половина XVIII ст.) / Г. Доманова // Збірник наукових праць «Сіверщина в історії України». – Вип. 7. – Київ – Глухів. – Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2014. – С. 143–146.
28. Доманова Г. Міське судочинство (за актовими книгами Чернігівського магістрату другої половини XVIII ст.) / Г. Доманова // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – Вип. 134. – Серія : Історичні науки. – № 11. – Чернігів, 2015. – С. 35 – 41.
29. Доманова Г. Війти Стародубського магістрату (друга половина XVII – XVIII ст.) / Г. Доманова // Сіверянський літопис. – 2016. – № 6. – С. 56–62.
30. Дубровський В. Пожежа 1750 р. в старому Чернігові / Підготовка до друку та передмова О. Коваленка і Т. Вороніної // Сіверянський літопис. – 1997. – № 6. – С. 154–166.
31. Дядиченко В. А. Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII – початку XVIII ст. / В. А. Дядиченко. – К. : Видавництво АН УРСР, 1959. – С. 281–331.
32. Кісіль І. Поширення магдебурзького права містам Лівобережної України (кінець XVI – перша половина XVII століття) / І. Кісіль // Етнічна історія народів Європи : Збірник наукових праць. – УНЕСЕРРВ, 2005. – Вип. 19. – С. 51–56.

33. Кісіль І. Правове становище міщан Гетьманщини середини XVIII століття / І. Кісіль // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Історія. – 2005. – Вип. 80/81. – С. 90–94.
34. Кісіль І. Соціально-економічне становище міщан Гетьманщини (друга половина XVII – друга половина XVIII ст. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Київ, 2006. – 29 с.
35. Кистяковский А. К вопросу о Магдебургском праве / А. Кистяковский // Права, по которым судится малороссийский народ 1743. – К. : Университетская типография, 1879. – С. 83–110.
36. Кистяковский А. О законах, действовавших в Малороссии / А. Кистяковский // Чтения в Историческом обществе Нестора летописца. – К., 1888. – Кн. 2. – С. 6–11.
37. Клименко П. Місто і територія на Україні за Гетьманщини 1654 – 1765 / П. Клименко // Записки історично-філологічного відділу Всеукраїнської Академії наук. – К., 1926. – Кн. 7–8. – С. 1–36.
38. Клименко П. Компути та ревізії XVIII ст. / П. Клименко // Український археографічний збірник. – К. : Археографічна комісія Всеукраїнської Академії наук, 1930. – Т. 3. – С. 57–241.
39. Кобилецький М. Магдебурзьке прав в Україні (XIV – перша половина XIX ст.) : Історико-правове дослідження / М. Кобилецький. – Львів : ПАІС, 2008. – 406 с.
40. Ковальский Н. П. Источниковедение истории Украины XVI – первой половины XVII в. – Ч. 4 : Обзор основных отечественных собраний архивных источников / Н. П. Ковальский. – Днепропетровск : Днепропетровский государственный университет, 1979. – 109 с.
41. Ковальский Н. П. Локационные и магдебургские грамоты городам Украины в составе коронных книг записей “Литовской Метрики” второй половины XVI – первой половины XVII века / Н. П. Ковальский // Историографические и источниковедческие проблемы отечественной истории: Источники по социально-экономической истории России и Украины XVII – XIX веков. – Днепропетровск : Днепропетровский государственный университет, 1983. – С. 3–13.
42. Коваленко В. Етапи формування Чернігово-Сіверської землі (IX – XIV ст.) / В. Коваленко // Історія адміністративно-територіального устрою Чернігово-Сіверщини : Матеріали наук.-практ. конф. / За ред. С. А. Леп’явка, В. М. Бойка. – Ніжин : «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. – С. 9–17.
43. Компан О. С. Міста України в другій половині XVII ст. / О. С. Компан – К. : Видавництво АН УРСР, 1963. – 388 с.
44. Котляров С. Описание города Чернигова / С. Котляров. – Чернигов : Губернская типография, 1851. – 65 с.
45. К портрету С. Я. Ширая / Сообщил А. Лазаревский // Киевская старина. – 1887. – Т. XIX. – Октябрь (№ 10). – С. 398–400.

- 46.Круглова Т. А. Экономическая структура городских хозяйств Левобережной Украины в XVIII в. (по материалам Генеральной описи 1765 – 1769 гг.). / Т. А. Круглова – М. : Издательство Московского университета, 1989. – 175 с.
- 47.Кулаковський В. М. Ярмарки і торги в містах Лівобережної України XVIII ст. // Історія народного господарства та економічної думки Української РСР : Республіканський міжвідомчий збірник. – К. : Наукова думка, 1976. – Вип. 10. – С. 48–55.
- 48.Кулаковський В. М. Ярмарки і торги в містах Лівобережної України XVIII ст. / В. М. Кулаковський // Історія народного господарства та економічної думки Української РСР : Республіканський міжвідомчий збірник. – К. : Наукова думка, 1976. – Вип. 10. – С. 48–55.
- 49.Кулаковський В. М. Ремесло і цехова система в містах і містечках Лівобережної України XVIII ст. / В. М. Кулаковський // Історія народного господарства та економічної думки Української РСР : Республіканський міжвідомчий збірник. – К. : Наукова думка, 1980. – Вип. 14. – С. 53–60.
- 50.Кулаковський П. Чернігівське князівство (1619 – 1633 pp.) / П. Кулаковський // Історія адміністративно-територіального устрою Чернігово-Сіверщини : Матеріали наук.-практ. конф. / За ред. С. А. Леп'явка, В. М. Бойка. – Ніжин : «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. – С. 26–33.
- 51.Кулаковський П. Чернігівське воєводство (1635 – 1648, 1651 pp.) / П. Кулаковський // Історія адміністративно-територіального устрою Чернігово-Сіверщини : Матеріали наук.-практ. конф. / За ред. С. А. Леп'явка, В. М. Бойка. – Ніжин : «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. – С. 33–41.
- 52.Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618 – 1648) / П. Кулаковський. – К. : Темпора, 2006. – 495 с.
- 53.Лазаревский А. Л. Суды в Старой Малороссии : Замечания на монографию Д. П. Миллера “Суды земские, городские и подкоморские в XVIII веке” / А. Л. Лазаревский // Киевская старина. – 1898. – № 7–8. – С. 75–115.
- 54.Левицкий О. И. Об актових книгах, относящихся к истории Юго-Западного края и Малороссии / О. И. Левицкий. – М., 1900. – 30 с.
- 55.Левицький О. По судах Гетьманщини : Нариси народного життя Гетьманщини другої половини XVII ст. / О. Левицький / Передмова, редакція, переклад М. Горбаня. – Харків : Кооперативне видавництво “Рух”, б/р. – 252 с.
- 56.Лесик Л. В. Ніжинський вїт Петро Тернавіот – визначна особистість в історії міста Ніжина / Л. В. Лесик // Часопис історико-юридичного університету : Збірник наукових праць. – Вип. 6. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2015. – С. 120–123.
- 57.Лесик Л. В. Королівські привілеї, царські грамоти та гетьманські універсали на підтвердження магдебурзького права Ніжинському

- магістрату / Л. В. Лесик // Гуманітарний журнал. – 2015. – Літо-Осінь (3 – 4). – С. 149–154.
58. Магдебурзькі грамоти містам Лівобережної України XVII – XVIII ст. // Корпус магдебурзьких грамот українським містам : Два проекти видань 20-х – 40-х років XX століття. – К. : «Прайм», 2000 – С. 45–75.
59. Макаров Я. О своде трех прав – Статута, Саксона и Магдебургии / Я. Макаров // Черниговские губернские ведомости. – 1852. – № 13. – Часть неофициальная. – С. 125–130.
60. Макарович А. О. О своде законов, по которым судится малороссийский народ / А. О. Макарович // Черниговские губернские ведомости. – 1852. – № 20. – Часть неофициальная. – С. 211–213.
61. Максимович Г. А. Выборы и наказания в Малороссии в Законодательную комиссию 1767 г. / Г. А. Максимович. – Нежин : Типо-литография “Печатник”, 1917. – Ч. 1. – 334 с.
62. Маркевич Н. А. Чернигов. Историческое и статистическое описание / Н. А. Маркевич. – Чернигов : Губернская типография, 1852. – 177 с.
63. Миллер Д. П. Очерки из истории юридического быта Старой Малороссии. Суды земские, городские и подкоморские в XVIII в. / Д. П. Миллер // Сборник Харьковского историко-филологического общества. – Харьков, 1896. – Т. 8. – С. 63–244.
64. Морозов О. Ніжинський магістрат – невід’ємна частина історичного ландшафту стародавнього міста / О. Морозов // Відлуння віків. – 2004. – № 1. – С. 61–64.
65. Очерк истории города Чернигова. 907 – 1907. Юбилейное издание Черниговской Городской управы. – Чернигов : Типография губернского земства, 1908. – 71 с.
66. Павленко С. Взаємодія гетьманської влади з магістратами у другій половині XVII – на початку XVIII ст. / С. Павленко // Сіверянський літопис. – 2006. – № 5. – С. 33–34.
67. Падох Я. Грунтове судочинство на Лівобережній Україні у другій половині XVII – XVIII ст. / Я. Падох. – Львів : Наукове товариство ім. Т. Шевченка, 1994. – 195 с.
68. Пашук А. Й. Організація судів на Україні в другій половині XVII століття. / А. Й. Пашук. – Харків : Видавництво Харківського університету ім. О. М. Горького, 1961. – 48 с.
69. Пашук А. Й. Суд і судочинство на Лівобережній Україні в XVII – XVIII ст. (1648 – 1782). / А. Й. Пашук. – Львів : Видавництво Львівського університету, 1967. – 179 с.
70. Петровський М. Надання Ніжину Магдебурзького права у 1625 році / М. Петровський // Чернігів і Північне Лівобережжя : Огляди, розвідки, матеріали. – К. : Державне видавництво України, 1928. – С. 301–314.
71. Пиріг П. Політико-адміністративний устрій Чернігівщини середини XVII ст. / П. Пиріг // Київська старовина. – 1994. – № 4. – С. 71–73.
72. Пиріг П. Цивільні і кримінальні справи Ніжинського магістрату 1651 – 1657 рр. / П. Пиріг // Сіверянський літопис. – 2001. – № 4. – С. 26–36.

- 73.Пиріг П. Протоколи Ніжинського магістрату 1659 і 1674 рр. / П. Пиріг // Сіверянський літопис. – 2002. – № 2. – С. 32–42.
- 74.Пиріг П. Соціально-економічний розвиток Стародуба в другій половині XVII ст. / П. Пиріг // Сіверянський літопис. – 2011. – № 6. – С. 33–43.
- 75.Пичета В. Наказы украинских городов в 1767 году / В. Пичета // Украинская жизнь. – 1915. – № 10. – С. 43–54; № 11–12. – С. 77–100.
76. Поживанов М. Історичні традиції міського самоврядування сьогодні / М. Поживанов // Корпус магдебурзьких грамот українським містам : Два проекти видань 20-х – 40-х років XX століття – К. : Прайм, 2000. – С. 3.
- 77.Половникова С. О. “Росписной список” Чернігівської фортеці 1682 р. / С. О. Половникова // Чернігівська старовина. – Чернігів : Сіверянська думка, 1992. – С. 88–95.
- 78.Права, по которым судится малороссийский народ. 1743. – К. : Университетская типография, 1879. – 844 с.
- 79.Путро А. И. Левобережная Украина в составе Российского государства во второй половине XVIII века / А. И. Путро. – К. : Вища школа, 1988. – 142 с.
- 80.Резніков А. В. Магдебурзьке право: українські варіації на тему європейських традицій (історико-правовий нарис) : Монографія /А. В. Резніков / МВС України, Луган. держ. ун-т. внутр. справ. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2006. – 208 с.
- 81.Романовский В. А. Развитие городов Левобережной Украины после воссоединения с Россией (во второй половине XVII в.) / В. А. Романовский // Воссоединение Украины с Россией : Сборник статей. – М. : Издательство Академии наук СССР, 1954. – С. 395–420.
- 82.Романовський В. О. Сільське і міське населення Лівобережної України в 60-х роках XVII ст. / В. О. Романовський // Народна творчість та етнографія. – 1958. – № 3. – С. 89–109.
- 83.Романовський В. О. Українські городяни і політика царського уряду в другій половині XVII ст. / В. О. Романовський // Український історичний журнал. – 1966. – № 2. – С. 22–29.
- 84.Романовский В. А. Перепись населения Левобережной Украины 1666 года, ее организация и критическая оценка / В. А. Романовский. – Ставрополь : Ставропольский государственный педагогический институт, 1967. – 125 с.
- 85.Ростовська О. Суспільно-політичне становище Ніжина в XVIII ст. / О. Ростовська // Ніжинська старовина : Науковий історико-культурологічний збірник. – 2007. – Вип. 3 (6). – С. 25–30.
- 86.Ростовська О. В. Історія магдебурзького права в Ніжині / О. В. Ростовська // Ніжин і Ніжинщина : історичний простір провінції : збірник статей. – Вип. 1. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2010. – С. 36–44.
- 87.Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського / О. Русина. – Київ : Поліграфічна дільниця Інституту української

- археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – 244 с.
- 88.Ряд универсалов оборонительных, данных гетманами мещанам г. Чернигова / Сообщил С. Нос // Черниговские губернские ведомости. – 1861. – № 14. – Часть неофициальная. – С. 91–92; № 15. – Часть неофициальная. – С. 97–99; № 16. – Часть неофициальная. – С. 109; № 18. – Часть неофициальная. – С. 118–120.
- 89.Сведения о находящихся в Черниговском Городовом магистрате грамотах, универсалах и прочем, с означением от кого даны, где и в каком годе // Черниговские губернские ведомости. – 1852. – № 23. – Часть неофициальная. – С. 247–248.
- 90.Ситий І. Герб Чернігова // Знак : Вісник Українського геральдичного товариства. – 1993. – 3 серпня. – С.1–3.
- 91.Ситий І. Місто Почеп 200 років тому / І. Ситий // Сіверянський літопис. – 2005. – № 2–3. – С. 16–26.
92. Ситий І. М., Алфьоров О. Ярема Полуботок – віт чернігівський / І. М. Ситий, О. Алфьоров // Скарбниця української культури : Збірник наукових праць. – Вип. 13. – Чернігів : Видавництво Чернігівського ЦНТЕІ, 2011. – С. 112–119.
- 93.Ситий І. До 390-річчя Чернігівського самоврядування: перша печатка Чернігова / І. Ситий // Сіверянський літопис. – 2013. – № 3–4. – С. 13–18.
- 94.Стародубський магистрат : протыкул справ поточных // Черниговские губернские ведомости. – 1857. – № 21. – Часть неофициальная. – С. 175 – 177; № 22. – Часть неофициальная. – С. 185–188; № 23. – Часть неофициальная. – С. 191–193; № 24. – Часть неофициальная. – С. 201–203; № 25. – Часть неофициальная. – С. 209–212; № 26. – Часть неофициальная. – С. 217–219; № 27. – Часть неофициальная. – С. 225–227; № 28. – Часть неофициальная. – С. 233–236; № 30. – Часть неофициальная. – С. 251–254; № 31. – Часть неофициальная. – С. 259–260; № 32. – Часть неофициальная. – С. 267–269; № 33. – Часть неофициальная. – С. 275–276; № 34. – Часть неофициальная. – С. 287–288.
- 95.Тарановский Ф. В. Обзор памятников магдебургского права западно-русских городов литовской эпохи / Ф. В. Тарановский. – Варшава, 1897.
- 96.Теличенко І. В. Сословные нужды и желания малороссиян в эпоху Екатерининской комиссии / І. В. Теличенко // Киевская старина. – 1890. – № 9. – С.161–191; № 10. – С. 94–122; № 11. – С. 73–97.
- 97.Токмаков І. Историко-статистическое описание города Мглина Черниговской губернии, в связи с церковно-археологическим обзором священных достопримечательностей этого края со времени первоначального заселения: с приложением исторического очерка местечка Почепа / І. Токмаков. – Киев : Типография Д. С. Повальского, 1888. – 119 с.

98. Тридцатилетие деятельности Черниговского городского общественного управления 1870 – 1901 гг. с очерком истории города Чернигова. – Чернигов : Типография губернского земства, 1901. – СХІV+336 с.
99. Ульяновський В. Корпус магдебурзьких грамот українським містам: забутий проект / В. Ульяновський // Самоврядування в Києві : історія і сучасність. Матеріали міжнародної конференції, присвяченої 500-річчю надання Києву магдебурзького права. – К., 2000. – С. 110–122.
100. Універсали Богдана Хмельницького (1648 – 1657) / Упорядники І. Крип'якевич, І. Бутич. – К. : Видавничий дім “Альтернативи”, 1998. – 384 с.; 34 іл.
101. Універсали Івана Мазепи (1687 – 1709) / Упорядник І. Бутич. – К. ; Львів : Наукове товариство ім. Шевченка, 2002. – 758 с.; 22 іл.
102. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657 – 1687) / Упорядники І. Бутич, В. Ринсевич, І. Тесленко – К. ; Львів : Наукове товариство ім. Шевченка, 2004. – 1086 с.
103. Ханенко А. И. Город Погар. Историко-статистический очерк / А. И. Ханенко. – Чернигов, 1871. – 70 с.
104. Хижняков В. Черниговская старина 1765 – 1810 гг. (По архивным бумагам городской думы) / В. Хижняков // Земский сборник Черниговской губернии. – 1899. – № 7. – С. 76–117.
105. Чухліб Т. «Стародубщина чекає на повернення...»: історичні, історіографічні та політичні проблеми українського субрегіону Російської федерації / Т. Чухліб // Сіверянський літопис. – 2014. – № 5. – С. 230–255.
106. Шамрай Г. Станція в лівобережних містах XVII віку / Г. Шамрай // Науковий збірник за рік 1927 / Під редакцією М. Грушевського. – К., 1927. – Т. 26. – С. 39–43.
107. Шамрай Г. Чернігівські ратушні скарги // Історично-географічний збірник / Г. Шамрай. – К., 1927. – Т. 1. – С. 40–52.
108. Шамрай Г. До історії лівобережних міст у половині XVIII в. // Історично-географічний збірник / Г. Шамрай. – К., 1928. – Т. 2. – С. 159–168.
109. Швидько А. Советская историография о сущности и роли немецкого права в городах Украины XV – XVIII в. / А. Швидько // Вопросы германской истории и историографии. – Вып. 3. – Днепропетровск, 1975. – С. 51–66.
110. Швидько А. К. Советская историография социально-экономического развития городов Украины в XVI – XVIII вв. : Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – К., 1979. – 22 с.
111. Швидько А. К. Социально-экономическое развитие городов Украины в XVI – XVIII вв.: Учебное пособие / А. К. Швидько. – Днепропетровск : Днепропетровский государственный университет, 1979. – 73 с.
112. Швидько А. К. Немецкое право на Левобережной Украине в отечественной дооктябрьской историографии / А. К. Швидько // Вопросы

- германской истории : Межвузовский сборник научных трудов. Историографические проблемы германской истории в новое и новейшее время. – Днепропетровск : Днепропетровский государственный университет, 1980. – С. 159–165.
113. Швидько А. К. К вопросу о городских селах Левобережной Украины (вторая половина XVII – первая половина XVIII вв.) / А. К. Швидько // Актуальные проблемы аграрной истории : Сборник научных трудов. – Днепропетровск : Днепропетровский государственный университет, 1980. – С. 167–175.
114. Швидько А. К. Анализ источников по социально-экономической истории Левобережной Украины (вторая половина XVII – первая половина XVIII вв.) / А. К. Швидько. – Днепропетровск : Днепропетровский государственный университет, 1981. – 107 с.
115. Швидько А. К. Борьба городов Украины за осуществление решений Переяславской рады (вторая половина XVII – середина XVIII вв.) / А. К. Швидько. – Днепропетровск : Днепропетровский государственный университет, 1983. – С. 69–75.
116. Швидько А. К. Материалы по истории городов Левобережной Украины второй половины XVII – XVIII веков в Рукописном отделе ЦНБ АН УССР / А. К. Швидько // Историографические и источниковедческие проблемы отечественной истории. – Днепропетровск : Днепропетровский государственный университет, 1983. – С. 73–81.
117. Швидько А. К. Социальные отношения и классовая борьба в городах Левобережной Украины во второй половине XVII – середине XVIII века / А. К. Швидько. – Днепропетровск : Днепропетровский государственный университет, 1984. – 91 с.
118. Швидько А. К. Значение воссоединения Украины с Россией для экономического развития городов Левобережной Украины / А. К. Швидько. – Днепропетровск : Днепропетровский государственный университет, 1985. – 80 с.
119. Швидько А. К. Источники по истории городских поселений Левобережной Украины в отечественных архивохранилищах (вторая половина XVII – середина XVIII вв.) / А. К. Швидько. – Днепропетровск : Днепропетровский государственный университет, 1986. – 84 с.
120. Швидько Г. К. З історії міського самоврядування Чернігова у другій половині XVII ст. / Г. К. Швидько // Чернігівська старовина. – Чернігів : Сіверянська думка, 1992. – С. 84–87.
121. Швидько Г. К. Джерела до історії Гетьманщини в Архіві зовнішньої політики Росії // Третій Міжнародний конгрес українців. – Історія. – Ч. 1. – Харків, 1996. – С. 89–92.
122. Швидько Г. К. Універсали гетьманів як джерело з історії українських міст / Г. Швидько // Сіверянський літопис. – 1997. – № 3. – С. 42–46.
123. Швидько Г. К. Органи міського самоуправління Гетьманщини та особливості документації їх канцелярій / Г. К. Швидько // Наукові праці

- історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 1999. – Вип. 7. – С. 19–23.
124. Эйнгорн В. Киевский воевода П. В. Шереметьев и Нежинский магистрат / В. Эйнгорн // Киевская старина. – 1891. – Ноябрь (№ 11). – С. 246–258.

Анна Доманова

**Магдебургии Чернигово-Сиверщины:
историографический аспект**

В статье рассмотрены исследования дореволюционной, советской и отечественной историографии, посвященные истории городского самоуправления за магдебургским правом, которое существовало на территории Чернигово-Сиверщины в XVII – XVIII ст.

Ключевые слова: Левобережная Украина, Чернигово-Сиверщина, магдебургское право, магдебургии, городское самоуправление.

Hanna Domanova

***Magdeburg law of Chernihiv-Sivershchyna:
historiographic aspect***

Magdeburg law is one of the most common medieval rights of local communities, which was based on German tradition and is universal. Ukrainian lands that were part of Poland, the Grand Duchy of Lithuania, Polish-Lithuanian Commonwealth joined the German self-governing traditions. The introduction of Magdeburg law in the left-Bank Ukraine began in the late XVI century but the largest city of Chernihiv-Sivershchyna received benefits only in the 20's XVII century.

The article explores the achievements of pre-revolutionary, Soviet and domestic historiography in the study of the history of urban self-government of the Magdeburg law which existed on the territory of Chernihiv-Sivershchyna during the XVII –XVIII centuries.

The scientific literature on the history of the Magdeburg law of Chernihiv-Sivershchyna can be divided into two groups. The *first group* includes work covering the organization of government in Magdeburg law, activities of city government and life in urban communities during the second half of XVII – XVIII centuries in the territory of the left-Bank Ukraine. To the *second group* belong studios which are connected to dealing with separate aspects of the history of Magdeburg law of Chernihiv-Sivershchyna and socio-economic development of the magistrates of the cities of the region during the second half of the XVII – XVIII centuries.

Historiographical review shows us that there is a certain amount of experience in the study of history of Magdeburg law of Chernihiv-Sivershchyna.

The foundation for the study of the history of Magdeburg law in the left-Bank Ukraine and the local government magistrates at the regional level was laid in the second half of the XIX century.

